

Handreiking

Toegankelijk stemmen

Tips en voorbeelden voor het inrichten van
een stemlokaal voor een specifieke doelgroep

Colofon

Samenstelling

Hanneke van Katwijk, VNG

Denise Coenegracht, VNG

Joyce van der Klauw, VNG

Veerle Hessels, NWWB

Angelique Hol, NWWB

Stephanie Daudey, NWWB

Voorwoord

Meer dan 2 miljoen kiesgerechtigden hebben vanwege een beperking en/of chronische ziekte moeite om aan het stemproces deel te nemen. Gelukkig is hier steeds meer aandacht voor. Diverse belangenorganisaties hebben materiaal ontwikkeld en geven tips aan hun doelgroep om hen te helpen bij verkiezingen.

Om extra aandacht te vragen voor de toegankelijkheid van verkiezingen is het Actieplan toegankelijk stemmen tot stand gekomen. U leest hier meer over in hoofdstuk 1.

Deze handreiking is één van de producten die voortgekomen is uit het Actieplan. De handreiking heeft als doel gemeenten te helpen bij het beter toegankelijk maken van een stemlokaal voor een specifieke doelgroep. Door praktische tips en voorbeelden kunnen gemeenten, vaak op een eenvoudige manier, de toegankelijkheid verbeteren.

De handreiking is dan ook een dynamisch document en zal voor iedere verkiezing weer aangevuld worden met nieuwe tips en voorbeelden.

Voor de totstandkoming hebben verschillende organisaties input geleverd, waaronder Ieder(in), de Oogvereniging en Stichting Hoormij. Ook is dankbaar gebruik gemaakt van beschikbare informatie van andere belangenorganisaties, en natuurlijk van gemeenten.

1 Inleiding

In 2019 is een werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van het ministerie van BZK, het ministerie van VWS, de Kiesraad, de NVVB en de VNG begonnen met het opstellen van een Actieplan toegankelijk stemmen. De focus van het actieplan zijn de Tweede Kamerverkiezingen op 17 maart 2021. Het was de bedoeling het actieplan op 17 maart 2020 officieel te lanceren en te ondertekenen, precies een jaar voor de Tweede Kamerverkiezingen. Vele organisaties en politieke partijen ondersteunen het actieplan. Als gevolg van het uitbreken van de pandemie is de lancering en ondertekening op dat moment niet doorgegaan. Wel is het actieplan op 15 juni 2020 aan de Tweede Kamer aangeboden en daarmee openbaar geworden. Het actieplan draagt mede bij aan de implementatie van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VN-verdrag handicap).

Waarom dit actieplan?

Voor meer dan 2 miljoen Nederlanders is het uitbrengen van hun stem bij verkiezingen niet vanzelfsprekend. Door een beperking en/of chronische ziekte hebben zij moeite om aan het stemproces zoals we het nu hebben ingericht deel te nemen.

De Kieswet schrijft voor dat alle stemlokalen zo zijn gelegen en zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen (zie artikel J 4, tweede lid, van de Kieswet). Dat betekent dat alle stemlokalen moeten voldoen aan de toegankelijkheidseisen. Als dit niet lukt zijn soms goede alternatieven voorhanden. Als dat niet het geval is moet de gemeente dit uitleggen aan de gemeenteraad door middel van het pas toe of leg uit-principe. De brief die het ministerie van BZK aan alle colleges van burgemeester en wethouders heeft gestuurd geeft hier nadere uitleg over.

Mensen met een lichamelijke beperking mogen wel geholpen worden bij het stemmen, door iemand die ze zelf meenemen of door een lid van het stembureau. Artikel J 28 van de Kieswet regelt dit.

Naast de toegankelijkheid voor mensen met een lichamelijke beperking is er ook steeds meer aandacht voor de toegankelijkheid voor kiesgerechtigden met een andere beperking. Denk aan een zintuiglijke, verstandelijke of psychische beperking of een chronische ziekte. De Kieswet bevat geen specifieke voorschriften met het oog op de verbetering van de toegankelijkheid van het stemproces voor deze kiesgerechtigden. Met de ratificatie van het VN-verdrag Handicap heeft Nederland zich echter wel verplicht om het recht van personen met een beperking te beschermen om in het geheim hun [stem uit te brengen](#) bij verkiezingen.

Om de toegankelijkheid van verkiezingen verder te vergroten en meer vanzelfsprekend te maken, is het Actieplan toegankelijk stemmen opgesteld.

Het actieplan is bedoeld om gemeenten te informeren, kennis te laten delen, te enthousiasmeren en te faciliteren. Het actieplan schept nadrukkelijk geen verplichtingen voor gemeenten.

Het actieplan bevat 10 actiepunten die zijn geformuleerd aan de hand van 4 thema's:

- Toegankelijkheid van stemlokalen
- Begrijpelijke informatie over het stemproces
- Informeren van stembureauleden
- Stimuleren van politieke partijen hun standpunten begrijpelijk en toegankelijk aan te bieden.

In deze handreiking besteden we aandacht aan actiepunt 2 en actiepunt 3.

Actiepunt 2 luidt:

Gemeenten vragen om 1 of meer stemlokalen aan te passen voor specifieke doelgroepen. Voorbeelden zijn: een tolk Nederlandse Gebarentaal voor dove kiezers, een gastheer/-vrouw die mensen kan begeleiden, een stemlokaal met weinig prikkels en een hulpmiddel voor blinde kiezers.

Actiepunt 3 haakt hierop aan:

Ervoor zorgen dat gemeenten kennis en voorbeelden met elkaar kunnen delen. Op die manier zorgen we dat goede ideeën door meer gemeenten worden overgenomen.

Actiepunt 2 is bedoeld om gemeenten attent te maken op de mogelijkheid een stemlokaal voor een specifieke doelgroep in te richten. Om gemeenten te helpen hierover in gesprek te gaan met lokale belangenbehartigers en inwoners, is deze handreiking geschreven. Deze bevat met name praktische tips, voorbeelden en waar mogelijk contactgegevens.

Met de uitvoering van actiepunt 3 worden gemeenten gefaciliteerd in het delen van voorbeelden met elkaar. Dit kan bijvoorbeeld tijdens bijeenkomsten maar ook digitaal via het platform van de NVVB (www.nvvpplatform.nl). Op dit platform is een apart gedeelte ingericht om informatie over verkiezingen en de toegankelijkheid daarvan te kunnen delen.

Met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen 2022 is het Actieplan Toegankelijk Stemmen hernieuwd. In het hernieuwde actieplan is speciaal aandacht voor:

- Toegankelijke stemlokalen
- Toegankelijke informatie
- Stembureauleden
- Politieke partijen

Eén van de actiepunten is de gemeenten de mogelijkheid bieden kennis en praktijkvoorbeelden te delen. De handreiking is daarom uitgebreid met een aantal nieuwe voorbeelden. Tevens is andere nuttige informatie toegevoegd.

Het hernieuwde actieplan is te vinden op de [site](#) van de Rijksoverheid.

Deze handreiking zal voor elke nieuwe verkiezing worden herzien. Zo kan de handreiking steeds behulpzamer worden en worden nieuwe voorbeelden toegevoegd.

In hoofdstuk 2 besteden we aandacht aan hoe een stembureau voor een bepaalde doelgroep kan worden ingericht. We noemen hierbij elementen die belangrijk zijn en geven tips voor de uitvoering.

Voorbeelden van gemeenten zijn te vinden in de bijlage.

2 Stappen en tips

Om tot een specifiek ingericht stembureau te komen zijn de volgende stappen van belang:

- Behoeftetepeiling
- Voorbereiding
- Communicatie
- Uitvoering
- Evaluatie

Hieronder volgt per stap een nadere toelichting.

2.1 Behoeftetepeiling

Ga na of er een zorginstelling in jouw gemeente is en overleg met de zorginstelling of de doelgroep behoefte heeft en gebaat is bij bepaalde maatregelen. Dit kan zijn de aanpassing van een stemlokaal maar ook bijvoorbeeld gerichtere voorlichting of oefenmogelijkheden.

Daarnaast kun je ook navraag doen bij de collega's van het sociaal domein in jouw gemeente of bij samenwerkingsverbanden.

Via hun contacten en netwerken, denk daarbij aan de adviesraad Sociaal Domein, het Gehandicaptenplatform en andere structuren hebben zij wellicht al tips en aanbevelingen.

Ook kun je contact opnemen met lokale belangenverenigingen van ervaringsdeskundige mensen met een beperking. Ken je deze organisaties niet? Vraag dan eens na bij Ieder(in), de landelijke koepelorganisatie voor mensen met een beperking of chronische ziekte, of zij leden in jouw gemeente hebben.

2.2 Voorbereiding

In overleg met de zorginstelling, belangenorganisatie en/of doelgroep wordt de volgende stap gezet: Welk stemlokaal is het meest geschikt om specifiek voor de gekozen doelgroep in te richten?

Overwegingen daarbij zijn:

- Een stemlokaal in of in de buurt van een/de zorginstelling.
- Een stemlokaal met een bepaalde afmeting.
- De bereikbaarheid van het stemlokaal.
- De toegankelijkheid van het stemlokaal.

Daarna is het van belang in overleg met de doelgroep(organisatie) te bepalen wat er nodig is om het doel te bereiken, zoals welk materiaal er geregeld moet worden en hoe gezorgd kan worden voor een goede bereikbaarheid.

Door een proefopstelling of het tijdig inrichten van het betreffende stembureau kan getest worden of deze aan de eisen en wensen voldoet. Het is handig hiervoor gebruik te maken van een ervaringsdeskundige, eventueel samen met een belangenorganisatie.

2.3 Communicatie

Als een stembureau ingericht wordt voor een specifieke doelgroep is het uiteraard van belang dat de betreffende doelgroep hiervan op de hoogte is en gestimuleerd wordt in het betreffende stemlokaal te komen

stemmen. Hoe deze doelgroep het beste bereikt kan worden en welke kanalen het beste benut kunnen worden is punt van bespreking met de betreffende belangenorganisatie. Het is zaak dit ruim van te voren te doen, omdat er wellicht speciaal (voorlichtings)materiaal ontwikkeld moet worden.

Denk hierbij aan:

- Folders
- Instructiemateriaal
- Websites, zowel van de gemeente als belangenorganisaties
- Bijeenkomsten
- Filmpjes
- E-learning, enz.

2.4 Uitvoering

Hoe het specifieke stemlokaal op de dag van de verkiezingen gebruikt wordt is nuttige input voor een volgende verkiezing. Daarom is het goed dit gedurende de verkiezingsdag te monitoren. Hoe reageren de kiezers, wat vinden zij prettig, wat juist niet? Deze input is van belang voor de volgende verkiezingen. Betrek hier ook weer de belangenorganisatie en waar mogelijk ervaringsdeskundigen bij.

2.5 Evaluatie

Bij de evaluatie van de verkiezingen is het raadzaam zowel de toegankelijkheid als de ervaringen met een voor een specifieke doelgroep ingericht stemlokaal mee te nemen. Daarbij kunnen bijvoorbeeld de volgende vragen gesteld worden:

- Voldeden de (te benoemen) voorzieningen?
- Is er gebruik gemaakt van de voorzieningen?
- Hoeveel mensen hebben gebruik gemaakt van de voorzieningen?

Kanttekening daarbij is dat niet het aantal gebruikers doorslaggevend moet zijn maar wat gebruikers ervan vonden. De monitoring tijdens de verkiezingsdag levert hiervoor belangrijke input.

Bijlage

Voorbeelden van gemeenten

De volgende voorbeelden komen aan de orde:

- Voorzieningen voor blinden en slechtzienden
- Voorzieningen voor doven en slechthorenden
- Het inzetten van een gastheer of gastvrouw, extra ondersteuning
- Het organiseren van een proefstemming
- Informatie voor stembureauleden
- Overige informatie

Voorzieningen voor blinden en slechtzienden

Zelfstandig stemmen is helaas nog niet voor iedereen in Nederland mogelijk. Sliedrecht en Den Haag zijn twee gemeenten die hier verandering in willen brengen. Bij de verkiezingen in 2019 waren er in deze gemeenten voor het eerst stemhokjes met een koptelefoon en een speciale mal met gaatjes. Met deze hulpmiddelen konden mensen met een visuele beperking ook zelfstandig en anoniem hun stem uitbrengen. Verder zijn er in beide gemeenten testteams van ervaringsdeskundigen ingezet om de toegankelijkheid van de verkiezingen te verbeteren. In Den Haag hielpen de stichting Voorall en de Oogvereniging om de toegankelijkheid van online informatie over de verkiezingen te verbeteren. Zo kwamen de kandidatenlijsten in audio-vorm op de website te staan en werd er een routebeschrijving voor blinden en slechtzienden toegevoegd. (Uit: '(Digitale) Inclusie: aan de slag met gemeentelijke dienstverlening' – VNG 2020)

Gemeente Den Haag

De gemeente Den Haag heeft een aantal stembureaus (de zogeheten VIBES-stembureaus; Visueel Beperkt Stemmen) voorzien van een stemmal met audio-ondersteuning (de soundbox) en geleidelijnen. Ook zet de gemeente Den Haag in deze stembureaus een waterdrinkbak voor geleidehonden neer.

Extra maatregelen:

- De websites (gemeentelijke en verkiezings specifieke) zijn zoveel mogelijk digitaal toegankelijk.
- Stembureaulocaties worden tijdelijk (door middel van bijvoorbeeld op maat gemaakte opritten) of permanent (verhogen van stoepen of achterlaten van de opritten) toegankelijk gemaakt.
- In de verkiezingskrant en op de stembureauwebsite kunnen kiezers door middel van iconen zien of het stembureau toegankelijk is en welke voorzieningen het heeft.

- De kandidatenlijst wordt als audiobestand op de website gepubliceerd.
- De routebeschrijving naar de stembureaus wordt op de website geplaatst, specifiek bedoeld voor blinde en slechtziende kiezers.
- De stembureauleden krijgen in de handleiding en e-learning informatie en instructies over toegankelijkheid. De stembureauleden op de VIBES-stembureaus krijgen daarnaast een aanvullende - fysieke - training.
- Op sommige stembureaus worden prokkelduo's als stembureaulid ingezet. Een prokkelduo bestaat uit een persoon met een verstandelijke beperking en een 'buddy' zonder verstandelijke beperking.

Deze voorzieningen maken het zelfstandig kunnen stemmen mogelijk voor blinden en slechtzienden inclusief de voorbereiding op het stemproces dat deze doelgroep thuis kan doen.

Neven-effect is dat sommige ouderen en laaggeletterden ook voordeel ondervinden bij het gebruik van de voorzieningen.

De gemeente Den Haag werkt nauw samen met verschillende (belangen)organisaties, zoals Voorall, Visio, Oogvereniging Nederland en Stichting Prokkel.

Contactgegevens: verkiezingen@denhaag.nl

Gemeente Sliedrecht

Om zo veel mogelijk inwoners de gelegenheid te geven zelfstandig te stemmen is in Sliedrecht tijdens de verkiezingen voor Provinciale Staten en Waterschappen in maart 2019 en het Europees Parlement in mei 2019 een stemhokje geplaatst voor slechtzienden en blinden, compleet met Audiobox en stemmal. Deze proef is succesvol uitgevoerd, ook tijdens de aankomende verkiezingen zet Sliedrecht deze mogelijkheid in. In de regio heeft dit voorbeeld al verschillende gemeenten geïnspireerd om ook visueel beperkten de kans te geven zelfstandig te stemmen.

Contactgegevens: verkiezingen@sliedrecht.nl

Meer informatie

Ter illustratie de [link](#) naar een filmpje. Het filmpje geeft een mooie samenvatting en twee gebruikers komen aan het woord.

Blinden en slechtzienden zijn zelfredzamer geworden op het gebied van stemmen.

Gemeente Haarlem

De gemeente Haarlem heeft het stembureau in de publiekshal in het gemeentehuis op Zijlvest 39 te Haarlem speciaal ingericht voor blinden en slechtzienden.

Extra maatregelen:

- Er zijn tijdelijke geleidelijnen aangebracht in de hal
- De kandidatenlijsten zijn als audio-bestand gepubliceerd (via internet)
- Er is een routebeschrijving op de website geplaatst specifiek voor blinden en slechtzienden
- Er is een kandidatenlijst in braille aanwezig op het stembureau
- Er is gebruikt gemaakt van een zogenaamde stemmal met audio-ondersteuning via een soundbox waarmee blinde kiezers zelfstandig hun stem konden uitbrengen.

Contactgegevens:

verkiezingen@haarlem.nl

Meer informatie

De Oogvereniging heeft onder andere een aantal brochures ontwikkeld met handige tips over het stemmen voor blinden en slechthorenden. Belangrijk is bijvoorbeeld de verlichting op de route naar het stembureau, als ook in het stemhokje. In ieder stembureau moet een loep met verlichting aanwezig zijn.

Kiesgerechtigden die lid zijn ontvangen rondom verkiezingen een mail van de Oogvereniging met een link naar de informatie op hun website. Hier is onder meer te vinden welke stembureaus geschikt zijn.

Meer informatie vindt u op de website van de [Oogvereniging](#).

Voorzieningen voor doven en slechthorenden

Gemeente Breda

De gemeente Breda heeft één stemlokaal ingericht voor blinden en slechthorenden. Daarvoor is een extra breed stemhokje aanwezig met daarin de stemmal en soundbox. Ook worden er blindegeleidelijnen aangebracht en zijn er extra gastheren/-vrouwen aanwezig voor een goede begeleiding. Via de Koninklijke Visio wordt binnen de doelgroep extra aandacht besteed aan deze faciliteit. Ook is er gratis vervoer beschikbaar.

In alle overige stemlokalen ligt een (geplastificeerd) A4 met daarop wat de kiezer moet doen, bijvoorbeeld:

- Geef uw stempas
- Toon uw id-bewijs
- U krijgt daarna uw stembiljet.

De Stichting Hoormij geeft de volgende tips, vaak ook heel geschikt voor laaggeletterden:

- Geen achtergrondgeluiden, dus geen radio aan
- Gebruik korte zinnen
- Articuleer duidelijk
- Praat langzaam
- Het is mogelijk gebruik te maken van een taaltolk (AVA app) op je telefoon of tablet, zie:

Hiermee wordt de gesproken tekst op je telefoon getoond. De kiezer kan meelezen.

Wel moet hierbij in overweging worden genomen dat een spraakherkenningsapp niet altijd betrouwbaar is, bijvoorbeeld als gevolg van omgevingsgeluiden.

Bij deze tips moet worden opgemerkt dat niet alle doven en slechthorenden het als prettig ervaren indien gesproken wordt in korte zinnen met extra articulatie. Zij kunnen dit als betuttelend ervaren. De meesten zijn gewend aan het dagelijkse spreektaalgebruik.

Het is vooral goed om aan de slechthorende te vragen hoe hij of zij jou het beste kan verstaan.

Om bewustwording te bevorderen heeft de directeur van de Stichting Hoormij de volgende aanbevelingen meegegeven:

- Herkenning en erkenning van de beperking van doven en slechthorenden. Dit kan – in geval van de verkiezingen – vooraf kenbaar gemaakt worden aan de voorzitters en leden van de stembureaus. 10% van de Nederlanders heeft een hoorprobleem in enigerlei vorm en Nederland kent 450.000 – 500.000 hoortoestelgebruikers.
- Wees u ervan bewust dat een hoortoestel het probleem niet oplost: ook als iemand een hoortoestel draagt kan deze persoon moeite hebben met verstaan en begrijpen wat er wordt gezegd;
- Zorg dat de leden van het stembureau de mensen aankijken. Veel slechthorenden hebben zich het liplezen in enigerlei mate eigen gemaakt;
- Praat niet over grote afstand, maar wacht tot de stemmers binnen de anderhalve meter van de tafels zijn.

- Overdreven hard praten is vaak niet nodig, maar er moet wel duidelijk worden gearticuleerd;
- Gebruik waar mogelijk gebaren en wijs bijvoorbeeld op de stemkaart als iemand daarover iets wil duidelijk maken (machtiging, naam o.i.d.);
  - Laat mensen waar mogelijk meekijken op een beeldscherm of gebruik Live transcribe of AVA (een app op de telefoon, zie de eerder gemaakte opmerking hierover);
  - Schrijf bij onduidelijkheid trefwoorden op een stuk papier;
  - Technische hulpmiddelen. Deze zijn er in soorten en maten. Vaak heeft de slechthorende deze zelf in bezit. Vertel dit aan de werknemers van de stembureaus zodat ze weten wat ze kunnen verwachten.

Meer informatie

- [Stichting Hoor mij](#)
- www.sterkerdoor.nl

Gebarentolk op afstand

Berengroep stelt tijdens verkiezingen gratis een tolk op afstand beschikbaar voor mensen die doof of slechthorend zijn, via Tolkcontact. Men kan kiezen voor een tolk gebarentaal of geschreven tekst (hierbij wordt de tekst letterlijk uitgetypt). Deze laatste optie is voor veel plots- en laat-doven en slechthorenden die niet gebarentaalvaardig zijn een grote uitkomst.

De kiezer neemt via zijn telefoon of tablet contact op met het tolkcentrum. Er wordt direct verbinding gemaakt met een tolk. Het communiceren kan gelijk beginnen.

Contactgegevens Tolkcontact: Casper van der Velde, 06-20167447, casper@berengroep.nl.

Meer informatie

- [Tien tips](#)
- [verkiezingen](#)
- www.tolkcontact.nl

Gemeente Groningen

De gemeente Groningen richt sinds 2018 een stembureau in dat speciaal bedoeld is voor mensen met een auditieve beperking. Daarvoor heeft de gemeente Groningen contact met de Stichting Clubhuis voor Doven. Dit stembureau wordt bemand door (dove of slechthorende) leden van deze stichting. Ook zijn er tolken Nederlandse Gebarentaal aanwezig.

Daarnaast is een stembureau ingericht waar mensen met een visuele beperking in een stemhokje met stemmal en audio-ondersteuning zelfstandig kunnen stemmen. Dit stemlokaal is in overleg met de Oogvereniging ingericht in het gebouw van de GGD Groningen. Deze locatie is bekend bij de doelgroep en goed te bereiken met het openbaar vervoer.

Tot slot wordt er rondom verkiezingen rekening gehouden met het feit dat alle soorten communicatie begrijpelijk en duidelijk moeten zijn voor mensen met beperkte taalvaardigheid.

Gemeente Utrecht

De gemeente Utrecht heeft sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 een gebarentalig stembureau ingericht. Dit stembureau kwam tot stand op initiatief van een inwoner met een auditieve beperking.

Het stembureau wordt bemenst door voornamelijk doven en slechthorenden, die in gebarentaal communiceren. Maar ook andere vormen van communicatie zijn mogelijk, dus niet alleen mensen die de Nederlandse Gebarentaal beheersten, maar ook andere kiesgerechtigden kunnen gebruik maken van dit stembureau. Voor hen zijn er tolken Nederlandse Gebarentaal – Nederlands aanwezig.

Er wordt ook rekening gehouden met de akoestiek in de ruimte.

Vooraf belangrijk is het stembureau in te richten in samenwerking met ervaringsdeskundigen.

Contactgegevens: verkiezingen@utrecht.nl

Stembureau met meerdere voorzieningen

Gemeente Amersfoort

In Amersfoort stellen we ons iedere verkiezing opnieuw de vraag: "Inclusiviteit, hoe kan iedere kiezer zijn eigen stem zelfstandig uitbrengen?". Het is namelijk ons doel dat iedereen die zelf wil gaan stemmen, dat ook zelf moet kunnen doen, zonder daarvoor een volmacht te moeten afgeven aan een ander.

Daarom richten we iedere verkiezing vijf "Extra toegankelijke stembureaus" in, te weten één stembureau voor mensen met een verstandelijke of psychische beperking, twee stembureaus voor mensen met een visuele beperking en twee stembureaus voor kiezers met een auditieve beperking. Alle vijf de locaties zijn verder zeer goed geschikt voor mensen met een bewegingsbeperking, die bijvoorbeeld komen met een elektrische rolstoel of een hulphond.

Voor mensen met een *visuele beperking* hebben we de volgende extra voorzieningen:

- er is een stemmal met soundbox aanwezig, er is een voelbare belijning in het stembureau
- de kandidatenlijst is in braille beschikbaar
- er is extra (sterkere) verlichting in ieder stemhokje.

Voor mensen met een *auditieve beperking* is er een tolk Nederlands – Nederlandse Gebarentaal of een schrijftolk aanwezig.

Voor mensen met een *bewegingsbeperking of groeistoornis* zijn er de volgende extra voorzieningen:

- extra brede stemhokjes, waar je bijvoorbeeld goed inpast met een elektrische rolstoel en met een hulphond
- veel ruimte rond het stemhokje i.v.m. grotere draaicirkel elektrische rolstoel, etc.
- er is een verlaagde stembus, zodat iedereen gemakkelijk zelf zijn stembiljet in de stembus kan doen
- de stemmal is ook een goed hulpmiddel voor mensen die problemen met hun handen hebben (bijvoorbeeld bij spasmen of Parkinson).

Voor mensen met een *verstandelijke beperking* is er een stembureau met extra ruimte en voorlichting, waar ze de week ervoor al in dezelfde setting uitleg krijgen en kunnen oefenen. Op de dag van de stemming is het hier ook rustiger, omdat de grote stroom aan bezoekers naar het tweede stembureau in deze locatie kan worden geleid door de gastpersoon.

Daarnaast hebben we ook een "Prikkelarm Stembureau". Er is een tweede, regulier stembureau vlakbij, zodat het in het Prikkelarm Stembureau zelf niet te druk wordt. Hiermee bieden we mensen, die wel wat minder prikkels kunnen gebruiken, een rustigere omgeving om zelf te kunnen stemmen. De omgeving en inrichting worden zo rustig mogelijk gehouden en eventuele prikkels in het pand worden verwijderd. Er heerst rust en stilte in het stembureau en er is een ervaren persoonlijk begeleider aanwezig, zodat de kiezer om hulp kan vragen, als deze dat zelf wil. De stembureauleden krijgen een aparte instructie, zodat kiezers niet onnodig aangesproken worden. Dit stembureau is niet alleen voor mensen met een medische aandoening (hersensletsel, autisme, etc.) bedoeld, maar voor iedereen die wel wat minder prikkels kan gebruiken: bijvoorbeeld iemand die herstelt is van een operatie, overspannen is of een angststoornis heeft. Of simpelweg iemand die al 4 weken bijna niet slaapt door een huilende, pasgeboren baby.

En het mooie van dit alles is: er zijn maar beperkte extra investeringen voor nodig, dus iedere gemeente kan dit organiseren. Al deze zes stembureaus zijn tot stand gekomen in samenwerking met diverse ervaringsdeskundigen uit de verschillende doelgroepen, die vaak zelf ook een succesvol stembureau lid zijn geworden.

Om de kiezers beter te informeren over de mogelijkheden, hebben we twee video's gemaakt:

1. [Extra toegankelijk stembureau](#)
2. [Prikkelarm Stembureau](#) (een nieuwe versie is in de maak)

Contactgegevens: Bert Kuijjer, Team verkiezingen, verkiezingen@amersfoort.nl

Gemeente Arnhem

In samenwerking met zowel de gemeentelijke afdelingen Vastgoed, Openbare Ruimte, Communicatie, Burgerzaken en Inclusie als het Arnhemse belangenplatform voor inwoners met een beperking (het Arnhems platform chronisch zieken en gehandicapten (Apcg)) heeft de gemeente bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 ervoor gezorgd dat alle stemlocaties in Arnhem toegankelijk zijn, structureel of incidenteel. Een bureau heeft de locaties getoetst. Op basis daarvan zijn maatregelen genomen en is de communicatie over de toegankelijkheid naar inwoners bepaald. In samenspraak met het Apcg zijn verschillende middelen ingezet ter ondersteuning, zoals een stemmal.

Op twee locaties verdeeld over de stad waren een stemmal met soundbox ingezet, er was een gebarentalig stembureau en een oefenstembureau voor inwoners die behoefte hebben aan uitleg over het stemproces. Vrijwilligers bij Automaatje boden vervoer aan inwoners naar bijvoorbeeld de stembureaus met deze ondersteuningsmiddelen. Zo kon elke stemgerechte inwoner zijn/haar/diens stem laten horen.

De gemeente heeft de ambitie om de komende jaren te werken aan het structureel aanpakken van alle knelpunten bij stemlocaties.

Contactgegevens: Bureau Verkiezingen, 0800-1809, verkiezingen@arnhem.nl

Meer informatie

- [Praktijkvoorbeeld arnhem](#)

Het inzetten van een gastheer of gastvrouw, extra ondersteuning

Gemeente Zwijndrecht

De gemeente Zwijndrecht zet geen gastvrouw of gastheer in op het stembureau, maar wel een vierde stembureau, zodat er meer ruimte is om eventueel extra ondersteuning te bieden, indien gewenst.

Contactgegevens: team-verkiezingen@zwijndrecht.nl

Zie voor extra ondersteuning ook de gemeenten Amersfoort en Haarlemmermeer.

Prikkelarm stembureau

Gemeente Assen

Tijdens de Europese Parlementsverkiezingen zullen er weer prokkelduo's op de stembureaus aanwezig zijn. Daarnaast maken we gebruik van de stemmal, tolk op afstand-app en videoscherm met gebarentolk. Ook is er op de website een aparte pagina ingericht voor kiezers met een beperking en filmpjes over het stemproces in gemakkelijke taal. We proberen meer met plaatjes te werken in de informatievoorziening. Deze komen op de website, achterkant van de kandidatenlijsten en de brief bij de stempas. Door middel van de druktemeter op de website kunnen kiezers op de dag zelf een rustiger stembureau uitzoeken. We proberen ook één stembureau zo prikkelarm mogelijk in te richten.

Contactgegevens gemeente Assen: verkiezingen@assen.nl

Gemeente Haarlemmermeer

De gemeente Haarlemmermeer richt één van de stembureaus in als prikkelarm stembureau. Tevens zijn in dit stembureau hulpmiddelen (zoals de stemmal) voor mensen met een visuele beperking aanwezig.

Voor het prikkelarme stembureau gelden speciale regels. Zo mogen er maximaal drie kiezers in het stembureau aanwezig zijn en is er een wachtruimte waar kiezers even kunnen wachten tot ze aan de beurt zijn. Er wordt goed gekeken welke stembureauleden in het prikkelarme stembureau hun taken uitvoeren en ook wordt er extra hulp ingezet. Verder zorgt de gemeente voor goede communicatie over dit speciale stembureau.

Contactgegevens gemeente Haarlemmermeer: verkiezingen@haarlemmermeer.nl

Meer informatie

- [Haarlemmermeer](#)

Het organiseren van een proefstemming

Gemeente Veenendaal

De gemeente Veenendaal legt in een [filmpje](#) uit hoe met behulp van ervaringsdeskundigen de verkiezingen zo toegankelijk mogelijk worden gemaakt. Daarbij is speciaal aandacht voor de mogelijkheid van proefstemmen, gedurende een paar dagen in het gemeentehuis. Mensen met een visuele beperking kunnen dan ook komen oefenen met de stemmal.

Contactgegevens gemeente Veenendaal: verkiezingen@veenendaal.nl

Zie ook de gemeenten Amersfoort en Arnhem.

Informatie voor stembureauleden

Gemeente Amsterdam

Om te benadrukken hoe belangrijk het is dat mensen met een beperking gaan stemmen heeft de gemeente Amsterdam voor de stembureauleden een filmpje gemaakt. In dit filmpje komen mensen met een beperking aan het woord. Zo is er aandacht voor mensen die doof of slechthorend zijn, slechtziend, maar ook iemand met een licht verstandelijke beperking komt aan het woord.

Hidden disabilities sunflower

In het filmpje wordt als extra hulpmiddel de '[hidden disabilities sunflower](#)' genoemd. Dit is een keycord met zonnebloemen dat mensen kunnen dragen om zichtbaar te maken dat zij een beperking hebben. Als een kiezer het keycord draagt kan een stembureau lid deze persoon aanspreken om te vragen of deze persoon hulp wenst en zo ja, welke hulp.

De link naar het filmpje: [Kan ik je helpen? - Aandacht voor mensen met 'een afstand tot het stembureau'](#)

Contactgegevens: Team verkiezingen Amsterdam, telefoonnummer 14 020 of verkiezingen@amsterdam.nl

Prokkelduo (Stichting Prokkel)

In steeds meer gemeenten zitten op een of meer stembureaus zogenaamde Prokkelduo's. Een Prokkelduo bestaat uit een persoon met en een persoon zonder een (licht) verstandelijke beperking. Het inzetten van een Prokkelduo op een stembureau is een initiatief van de Stichting Prokkel, een organisatie die zich inzet voor het samen organiseren van activiteiten door organisaties, bedrijven en particulieren mét mensen met een verstandelijke beperking.

Een Prokkelduo kan op een stembureau in principe alle werkzaamheden verrichten die andere stembureauleden ook doen. Denk daarbij aan het controleren van de identiteitsbewijzen, het wijzen van de weg en het tellen

van de stemmen die in de stembus gaan. Alle stembureauleden, ook de leden met een verstandelijke beperking, volgen de opleiding tot stembureaulid en leggen de toets af.

De aanwezigheid van een Prokkelduo maakt niet alleen het stembureau inclusiever, maar kan ook bijdragen aan de toegankelijkheid van het stemproces. Mensen met een verstandelijke beperking merken vaak ontoegankelijke beperkingen op die anderen over het hoofd zien, zoals onduidelijke taal of een teveel aan prikkels.

Contactgegevens Stichting Prokkel: info@prokkel.nl of telefoonnummer 06-24677785

Meer informatie

- www.prokkel.nl

Overige informatie

Leer Zelf Online

LZO is opgericht om allerlei kwetsbare groepen in de maatschappij te helpen moeilijke informatie te begrijpen. Men richt zich o.a. op mensen met een verstandelijke beperking, senioren, laaggeletterden, migranten, kinderen, gedetineerden en cliënten uit de GGZ.

Er is een speciale website ontwikkeld met informatie over het stemproces. Ook biedt deze site de mogelijkheid om te 'proefstemmen'.

LZO heeft in samenwerking met Voorall en Ipse de Bruggen op 11 februari 2021 een onderzoek uitgevoerd naar het stemmen door mensen met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking. Door met deze ervaringsdeskundigen het stemproces te doorlopen werd in beeld gebracht hoe het stemproces verloopt en door hen wordt ervaren.

Meer informatie

- www.hoewerktstemmen.nl
- [Rapport proefstemmen](#)

Alzheimer Nederland

Alzheimer Nederland heeft veel informatie beschikbaar over het stemmen door mensen met dementie, zowel voor stembureauleden en gemeenten als voor de doelgroep zelf.

Voor de stembureauleden is er een kaartje met informatie hoe men een kiezer met dementie kan herkennen, en 10 tips hoe met deze doelgroep om te gaan. Ook biedt men een online training aan 'Goed omgaan met dementie'.

Verder kan men gebruikmaken van een checklist voor een dementievriendelijk stembureau.

Voor de doelgroep zelf is ook de nodige informatie beschikbaar, zoals tips voor het stemmen en het stemproces in 10 stappen.

Meer informatie

- www.alzheimer-nederland.nl

**Nederlandse Vereniging
van Burgerzaken**

Boerhaavelaan 14
2713 HX Zoetermeer
079 361 77 47
nvb@nvb.nl

**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93
info@vng.nl

April 2024

vng.nl